

I. ULUSLARARASI **HACI BEKTAŞ VELİ** SEMPOZYUMU

07-09 MAYIS 2010 ÇORUM

Cilt I

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
HACI BEKTAŞ VELİ ARAŞTIRMA ve UYGULAMA MERKEZİ

I. Uluslararası
Hacı Bektaş Veli
Sempozyumu

YAYIN EDİTÖRLERİ

Prof. Dr. Osman EĞRİ
Doç. Dr. Mehmet EVKURAN
Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİL
Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU

YAYINA HAZIRLAYANLAR

Prof. Dr. Osman EĞRİ
Doç. Dr. Mehmet EVKURAN
Yrd. Doç. Dr. Muammer CENGİL
Yrd. Doç. Dr. Habib AKDOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Adem KORUKCU
Yrd. Doç. Dr. Merin UÇAR
Öğr. Gör. Veysel DİNLER
Haydar GÖZÜYLMAZ
Mustafa YÖNDEMLİ
Ceyhun Ulaş SOLMAZ
Ramazan GÜL
Fatih AKMAN
İshak DEMİR
Hatice KIR

TASARIM & BASKI

SFN Televizyon Tanıtım Tasarım Yayıncılık Ltd. Şti.
Cevizlidere Cad. 1237. Sok. No: 1/17 Balgat/ANKARA
Tel: 0312 472 37 73
www.sfn.com.tr

DAĞITIM

Hacı Bektaş Veli Araştırma ve Uygulama Merkezi
Mimar Sinan Mahallesi 3. Cadde İlahiyat Fakültesi B Blok 3. Kat PK19100 ÇORUM
Tel: 0364 234 63 58 /1144-1145 web: <http://hbektas.hitit.edu.tr>

I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu –Sempozyum Bildirileri-

Baskı Yeri ve Yılı: Ankara 2011

ISBN: 978-605-872-93-08

Eserde yer alan bildiri metinlerinde ileri sürülen görüşlerin ilmi ve hukuki sorumluluğu sahiplerine aittir.

HACI BEKTAŞ VELİ ÖĞRETİSİNDE İTİKADÎ UNSURLARIN YERİ VE ÖNEMİ

Doç. Dr. Sıddık KORKMAZ
Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İslam Mezhepleri Tarihi
ABD Öğretim Üyesi

ÖZET

Hacı Bektaş Veli, Türk ve İslam kültüründen beslenen, Şeyh Ahmet Yesevî geleneğini, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken taşıdıkları Hanefî-Mâturîdî anlayış çerçevesinde temsil eden önemli mutasavvıflardan birisidir. Ona izafe edilen eserlerde yer alan, Tevhid-Nübüvvet ve Meâd konusundaki itikadî unsurlar incelendiğinde, ele alınan konuların bir kelamcı ya da filozof gözü ile değil, daha çok süfi bakış açısıyla işlendiği görülür. Bu hususların en önemlilerini, Allah sevgisi, Peygamber'e itaat, cennete ulaşma ve cehennemden sakınma/sakındırmaya yönelik tavsiyeler oluşturur. Bu konuların işlenmesi sırasında yapılan yorumlar, imanın günlük hayata yansımaları ve tesirlerinin açıkça görülmesine yöneliktir. İmanın temel ilkeleri ile ilgili hususlarda her hangi bir tartışmaya girilmemekte ve bu ilkelerin benimsenmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.

Hacı Bektaş Veli'nin hayatını anlatan menakıp türü eserlerdeki tasvirler, medrese dilinden daha ziyade, Türk halkını hedef alan bir sadeliğe sahiptir. Tasavvufî geleneğe uygun olarak çoğunlukla sembolik dil kullanılır ve hakikat, mecaz yoluyla anlatılır. Bu özellikler kendi eserlerinde nadiren kullanılmakta ya da pek göze çarpmamaktadır.

Tebliğimizin hazırlanmasına bazı yazarlar tarafından, Alevîlik-Bektaşîliğin İslam Dini ile herhangi bir ilişkisinin bulunmadığı şeklinde ileri sürdükleri iddialar sebep olmuştur. Bu iddiaların geçersizliği, özellikle Hacı Bektaş Veli'nin eserlerine müracaat edilerek ortaya konulacaktır.

***Anahtar Kelimeler** Yesevîlik, Mâturîdîlik, Hacı Bektaş Veli, Tevhid, Nübüvvet, Meâd*

GİRİŞ

Hacı Bektaş Veli, Türk ve İslam kültüründen beslenen, Şeyh Ahmet Yesevî geleneğini, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelirken taşıdıkları Hanefî-Mâturîdî anlayış çerçevesinde temsil eden önemli mutasavvıflardan birisidir. Ona izafe edilen eserlerde yer alan, Tevhid-Nübüvvet ve Meâd konusundaki itikadî unsurlar incelendiğinde, ele alınan konuların bir kelamcı ya da filozof gözü ile değil, daha çok süfi bakış açısıyla işlendiği görülür. Bu hususların en önemlilerini, Allah sevgisi, Peygamber'e itaat, cennete ulaşma ve cehennemden sakınma/sakındırmaya yönelik tavsiyeler oluşturur.

Hacı Bektaş Veli'nin hayatını anlatan menakıp türü eserlerdeki tasvirler, medrese dilinden daha ziyade, Türk halkına yönelik sade bir üslupla işlenmektedir. Tasavvufî geleneğe uygun olarak çoğunlukla sembolik bir dil kullanılmak-

ta, keşif, keramet gibi unsurlara yer verilmekte ve hakikat, mecaz yoluyla anlatılmaktadır. Hacı Bektaş'ın bizzat kendi eserlerinde imâ yollu ifadelere fazla yer verilmemekte, çoğunlukla açık seçik bir dil kullanılmakta ve İslam inancı en sade şekliyle takdim edilmektedir.

Hacı Bektaş Veli'nin öğretisinde yer alan ve İslam'ın temel inanç esasları olan "Usûl-ü Selâse" hakkında getirilen yorumlar, imanın günlük hayata yansımaları ve tesirlerinin açık bir biçimde görülmesine yöneliktir. Bu bakış açısı ile hedeflenen şey, iman-amel bütünlüğü içinde, ahlaklı, faziletli ve olgun bir insanın yetiştirilmesidir. İmanın temel ilkeleri ile ilgili hususlarda her hangi bir tartışmaya girilmemekte ve bu ilkelerin benimsenmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.

Hacı Bektaş Veli öğretisinde yer alan itikadî unsurlar üzerinde yoğunlaşmamızın sebebi, bazı yazarlar tarafından Alevilik ve Bektaşiliğin İslam Dini ile herhangi bir ilişkisinin bulunmadığı şeklinde ileri sürdükleri iddialardır.¹ Bu görüşlerin yanlışlığı özellikle Hacı Bektaş Veli'nin eserleri merkeze alınarak, çalışmamız boyunca temellendirilmeye çalışılacaktır.

Hacı Bektaş Veli öğretisinin temeli olan Şeyh Ahmet Yesevî ve Yesevîlik ile olan ilişkisi bilinen bir husustur. Bu konuyu ele alan bazı araştırmalar bulunmakla birlikte² daha çok Bektaşilik kültürünün yazılı temel kaynaklarına müracaat edilecektir.³ Aksi takdirde Hacı Bektaş'a imâ yollu izafe edilen sözde "heterodox" metinler ortaya konulmadığı sürece onun ve tarikatının sapkın olduğu iddiası hep havada kalacaktır.

Hacı Bektaş'ın din anlayışının Şeyh Ahmet Yesevî ile olan ilişkisi eserlerde bulunan fikirlerden takip edilebilir.⁴ Her ikisinin anlattığı Allah inancı arasında paralellikler bulunmaktadır.⁵ Konumuzun özellikle Hacı Bektaş öğretisi olması

¹ Mesela bkz. F. R. Haslok, *Bektaşilik Tetkikleri*, MEB, Ankara, 2000, s. 64; Kısa bir değerlendirme için bkz. Faruk, Bilici, "Alevi Bektaşî İlahiyatının Günümüz Türkiye'sindeki İşlevi", *Alevi Kimliği*, TVY Yay. İstanbul, 2003, s. 68 vd.

² Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB, Ankara, 1991, s. 48-54, 110-112; "Hacı Bektaş Veli", *İA*, c. 2, s. 461-464; Bedri Noyan, *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, Ankara, 1987, s. 21 vd; Seyfullah Korkmaz, "Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli", *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, Kayseri, 2001, c. 11 s. 325-355. Krş. Haslok, *Tetkikler*, s. 70-71; Yaşar Nuri Öztürk, *Tarihi Boyunca Bektaşilik*, Yeni Boyut, İstanbul, 1992, s. 54 vd.

³ Açık ifadeler için bkz. *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, Haz. Komisyon, Ankara, 2004, s. 14.

⁴ *Makâlât*'in "Marifet'in Aslına Beyan" bölümünde anlatıldığına göre, kul Çalab Tanrı'ya, kırk makamda erişir ve dost olur. O kırk makamın onu şeriat, onu tarikat, onu marifet ve onu da hakikat içindedir. Şeriatın ilk makamı iman getirmektir: İmanın şartı altıdır: Allah'a, meleklere, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna inanmaktır... Kim Çalab Tanrı'ya gönülden tanıklık yapmazsa, mutlak kâfirdir. Bkz. s. 8.

⁵ Krş. Hoca Ahmed Yesevi, *Divan-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, TDV Yayınları, Ankara, 1993, s. 3, 5, 20, 21, vd.

sebebiyle onun tevhid, nübüvvet ve Meâd konularından ne anladığına yönelmemiz meseleyi daha açık hale getirecektir.

1. Tevhid

Hacı Bektaş Veli'ye izafe edilen eserlerle birlikte tasavvufî kültürün büyük bir kısmında Allah'a iman konusundaki bahislere fazlaca rastlanmaz. Bunun sebebi Allah'a iman değil, edinilen imanın işlevselliği üzerinde durulmasıdır. Sufî, iman konusunda herhangi bir tereddütü olan birisi değil, sahip olduğu imanın eserlerini kendi üzerinde göstermeye gayret eden bir mümin ya da bir velîdir.

Hacı Bektaş'ta Allah'a iman konusu o kadar nettir ki, *Vilâyetnâme*'de yer alan bir rivayete göre kendisi daha beşikte iken imanını ikrar etmiştir. Rivayete göre dünyaya geldiğinde annesi Hatem Hâtun altı ay çocuğunu emzirememiş, altı ayın sonunda çocuk şehadet parmağını kaldırmış ve “*Eşhedü en lâ ilâhe illallâhu vahdehü lâ şerike leh ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve rasûlüh*” demiştir. Ağzından çıkan ilk söz bu olmuş, bundan sonra abdestsiz yere basması ve bir an bile ibadetten ayrılmamıştır.⁶

Hacı Bektaş Veli'nin *Makâlât*'ında, “marifet makamının tevhid anlayışına” dair müstakil bir bölüm ayırdığını görürüz. Bu bölümde Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetleri sıralayarak hem tevhid anlayışını hem de Allah sevgisini işler.⁷ Burada Allah'ın öncelikle birliğini, heybetini, kahrını, izzetini, muhabbetini, yardımcılığını, rızık dağıtıcılığını, dostluğunu, rahmetini, ilmin önemini, hikmetini ve sayısız şeyleri kullarına öğrettiğini anlatır. Devamında O'nun bildirdiği her şeye inanmak ve şükretmek gerektiği vurgulanır.⁸

Hacı Bektaş Veli'nin Tevhid ve Allah sevgisi konusundaki görüşlerinden ortaya çıkan manzara, gazabından daha çok rahmeti ile bilinen bir Allah inancıdır. Bu çerçevede Allah Teala'nın zatı ile ilgili olarak birliğine, rahmetine, merhametine⁹ ve yaratıcılığına¹⁰ işaret eder. Allah'ın nasıl tanınması gerektiği konusunda,

⁶ *Vilâyet-nâme*, s. 1-4. Bu şahadet ibaresinin sonunda yer alan “ve eşhedü enne Aliyyen Veliyullah” yani “Ali Allah'ın velîsidir” kısmının Hacı Bektaş'ın diğer eserlerinde geçen şahadet ifadelerinde yer almadığını belirtmek gerekmektedir. Mesela bkz. *Şerhi Besmele, Her Yönü İle Hacı Bektaş-ı Veli* içerisinde, Rüştü Şardağ, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1985, s. 93, 114; *Makâlât-ı Gaybiyye*, s. 15-16.

⁷ Bkz. Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, haz. Esad Coşan, sadeleştiren: Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996, s. 32-43. Bununla birlikte daha ilk sayfalarda Kelime-i Şahadet'in önemine vurgu yapılarak “İbâdet etmek ve şehâdet getirmek sizden, cennet içinde köşklerinizi yükseltmek Tanrı'dan” denilerek, iman ve amelin önemi vurgulanmaktadır. Bkz. s. 13. Aynı şekilde bkz. *Makâlât-ı Gaybiyye*, s. 2, 3, 4, 10, 11-12,

⁸ Aziz Yalçın, *Yorum ve Açıklamalarla Makalat-ı Hacı Bektaş Veli*, Der Yayınları, İstanbul, 2000, s. 281-287.

⁹ “Tanrınız tek bir Tanrıdır, ondan başka Tanrı yoktur, çok rahmetli, çok merhametlidir”, Bakara, 2/163; “Allah insanlara karşı çok merhametlidir”, Ahzâb, 33/43.

O'na kulluk etmenin önemine,¹¹ O'nun mülkünün genişliğine,¹² kulları üzerindeki tasarruf, tedbir ve heybetine,¹³ izzet ve yüceliğine,¹⁴ celal ve ikram sahibi oluşuna,¹⁵ yardım ediciliğine,¹⁶ güçlü ve zalimlerden intikam alıcılığına,¹⁷ lütfekârlığına,¹⁸ Peygamber'inin yolundan gitmek sebebiyle doğacak muhabbetine,¹⁹ yardım ve nusretine,²⁰ rızık dağıtıcılığına,²¹ kifayet ve yeterliliğine,²² hikmeti içinde hayrının çokluğuna²³ ve ilmin kaynağı olduğuna²⁴ işaret eden ayetleri esas alır.²⁵ Yapmış olduğu yorumlar teknik anlamda kelâmî olmaktan daha ziyade, Kur'an'ın bütünlüğü içinde ve sûfî açıklamalardır.

Kur'an-ı Kerim'e engin bir vukûfiyetinin bulunduğu ve *Vilayetâme*'de anlatılan tasavvufî kişiliğine uygun yorumlar yaptığı açıktır. Tasavvufî kültürde yaygın olan bazı nakilleri kullanarak, Allah'ı tanıma konusunda kişinin kendisine yönelmesini tavsiye eder.²⁶ Bununla birlikte Tevhid konusu içinde ilimden söz etmesi ve ilime göndermede bulunması,²⁷ onun Ahmet Yesevî üzerinden, akla büyük değer veren Mâtürîdî geleneğinden etkilendiğini düşündürmektedir.²⁸

Hacı Bektaş Velî, Esmâ-i Hüsnâ hakkında açıklamalarda bulunurken Cenâb-ı Allah'ın rahmet ve rahimliğinin ön planda olduğuna değinir. Buna göre Yüce Tanrı'nın en yüce ismi "Allah"tır. Bunun dışındakiler ise sıfattır. "Hâlık" sıfatı yaratıcılığı, "Rahman" rahmetinin çokluğunu ve "Rahîm" şefkatinin çokluğunu bildirmektedir. Müminler için Allah'ın Rahman sıfatından yardım dilemek cehennemden kurtuluş, Rahim sıfatına sığınmak cennete ka-

¹⁰ "Allah ki o gökleri ve yeri yaratmıştır", İbrahim, 14/32; Secde, 32/4.

¹¹ "Allah'ın verdiği renge boyanın; boyası Allah'inkinden daha güzel olan kim var; ve biz ona kulluk edeceğiz, deyin", Bakara, 2/138.

¹² "Göklerin ve yerin hükümranlığı onundur", Bakara, 2/138.

¹³ "O kullarının üstünde yegane mutasarrıftır, hâkimdir, haberdârdır", En'âm, 6/18.

¹⁴ "O, eşsiz derecede yüksek ve büyüktür", Bakara, 2/225 ve Şûrâ, 42/4; "...İzzet bütünüyle Allah'ındır", Fâtır, 35/10.

¹⁵ "Celal ve ikram sahibi Rabbinin ismi ne kutludur", Rahmân, 55/78.

¹⁶ "Ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır", Hac, 22/78.

¹⁷ "Ve Allah çok üstün ve zalimlerden intikam alıcıdır", Âl-i İmran, 3/4 ve Mâide 5/95.

¹⁸ "Allah kullarına çok lütfekârdır; dilediğini hesapsız nimetlere boğar", Şûrâ, 42/19.

¹⁹ "...Bana uyun ki Allah da sizi sevsin", Âl-i İmran, 3/31.

²⁰ "İnsanlara yardım etmek bizim üzerimize bir vecibedir", Rûm, 30/47.

²¹ "Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık", Zuhruf, 43/32.

²² "Kim Allah'a dayanırsa O ona kâfidir", Talâk, 65/3.

²³ "...ve kime hikmet bahşedilmişse gerçekten ona pek çok iyilik verilmiş demektir", Bakara, 2/269.

²⁴ "Allah size evvelce bilmediğiniz şeyleri öğretir", Bakara, 2/151.

²⁵ Bkz. *Makâlât*, s. 32-33. Ayrıca bkz. Yalçın, *Makalat-ı Hacı Bektaş*, s. 281 vd.

²⁶ *Makâlât*, s. 34; *Fevaid*, s. 153.

²⁷ *Makâlât*, s. 34.

²⁸ Bilhassa "her şey bir şeydir, fakat cahil hiç bir şeydir" hadisinin zikri için bkz. *Makâlât*, s. 37. Ayrıca bkz. Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, Ankara Okulu, Ankara, 2006, s. 35 vd.

vuşmak ve Allah ismine iltica etmek de aradaki perdelerin kaldırılıp Cemâlullah'a kavuşmak demektir²⁹

Hacı Bektaş Veli'nin Tanrı anlayışındaki, Allah'ın rahmetine yapılan vurgu Ulu Tanrı'nın günahkâr bir kuluna hitabıyla ifade edilir. Buna göre kullarının kovduğu kimseleri kendisi davet etmekte, onların yüz çevirdiği kimselere kendisi rahmetle muamele etmekte ve onları kabul etmektedir.³⁰ Özellikle iman amel ayırımını esas alan Mâturîdî ve mezhebinin etkisini bu anlayışta görmek mümkündür. Bu anlayış Harun Reşit zamanına izafe edilen bir hikâye ile de zenginleştirilir. Hikâyeye göre bir bedevî çölde bulunmayan nadir bir sebzenin tohumunu bulmuş, yetiştirmiş, pek beğenmiş ve bunu padişaha layık görmüştür. Bir gün hediye olarak yetiştirdiği sebzeyi alıp padişaha götürür. Aslında götürdüğü sebzenin tadı oldukça acıdır ve padişaha sunulmayacak türdedir. Fakat çöl ortamı için makbul sayılabilecek bir hediyedir. Padişah ise bedevînin iyi niyetine karşılık onun hediyesini kabul eder ve onu ihsanla uğurlar. Hacı Bektaş bu durumu, asî bir kulun Allah tarafından "Lâ ilahe illallah" dediği için bağışlanacağına örnek olarak nakleder.³¹

Hacı Bektaş'ın Tevhid konusunu anlattığı örneklerden bir başkası Hasan-ı Basrî'den naklettiği hikâyedir. Rivayete göre bir gün Hasan-ı Basrî'ye dünyada gönlünün hoş olduğu bir günün hangisi olduğu sorulmuş, o da bir kadın ile eşi arasında geçen konuşmayı işitince hissettiklerinin, olduğunu söylemiştir. Hikâyeye göre kadın eşinin kendi üzerine bir başka kadını eş olarak almasına tahammül edemeyeceğini ifade etmiştir. Hasan bu sözlerin benzerini Kur'an'da aramış ve Allah'ın bütün günahları bağışlayabileceği ancak kendisine ortak koşulmasını asla affetmeyeceği ayeti olduğunu görmüştür.³²

Enes b. Mâlik kanalıyla nakledildiğini ifade ettiği bir hikâye ile hem Fatiha Suresi'nin oluşumu hem de Tevhid konusu anlatılırken, sadece Allah'a kulluk etmenin gerekliliğine değinir. Hikâyeye göre Levh, Kalem'e neyi nasıl yazdığını sorarken, bir nida gelir ve yazmasını ister. Kalem neyi yazacağını sorduğunda, "iyyâke na'büdü ve iyyâke nestâin"i (yalnız Sana kulluk eder ve yalnız Senden yardım dileriz) yazması cevabını alır. Kalem yazar ve bundan bir nur çıkar, Arş'a dokunur ve ondan Tevhid denizi yaratılır.³³ Bunun anlamı sadece Allah'a kulluk etmek ve sadece ondan yardım dilemektedir. Yani, şirkten ve nifaktan uzak olmaktır.

²⁹ *Şerhi Besmele*, s. 94.

³⁰ *Şerhi Besmele*, s. 96.

³¹ *Şerhi Besmele*, s. 96-97, 98-99.

³² Nisâ, 4/47 ve 115. Bkz. *Şerhi Besmele*, s. 101.

³³ *Fatiha Tefsiri*, Haz. Hüseyin Özcan, Horasan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 71-72.

Esmâ-i Hüsnâ'ya göndermenin de yapıldığı Fatıha Suresi'nin son ayetlerine getirilen yorumda, “*Sırâtallezîne enamte aleyhim*” (kendilerine nimet verdiklerinin yoluna) cümlesinin on dokuz harften oluştuğu, Hak Teâlâ'nın doksan dokuz adının bulunduğu ve her kimin bu on dokuz harfi okursa Hak Teâlâ'nın doksan dokuz ismini zikretmiş gibi sevap alacağı anlatılır.³⁴

Tasavvufî makamlar ve hallerin anlatıldığı *Fevâid* adlı eserinde ise “Fakr-ı Hakikî Hal”inden söz ederken Hacı Bektaş Veli, bu halin, Allah'tan başka varlıklara bağlanmamak anlamına geldiğini dile getirir. Hz. Peygamber'den nakledilen bir hadis metnini zikrederek “İnsanlara ihtiyaç duyup, boyun eğmenin, kâfirliğe yakın olduğunu bu konu ile ilişkilendirir.³⁵ Ona göre Hakk'ın varlığını idrak mertebesine eren kişi, Beyazid-i Bistâmi, Seyyid Nesîmî ya da Hallâc-ı Mansûr gibi büyük sûfîlerin ulaştığı mertebeye ulaşır.³⁶

Hacı Bektaş'a göre Allahü Teâlâ'nın kullarına hidayet etmesi kendi elindedir. Allah kuluna muhtaç değil, kul Allah'a muhtaçtır. Her ne zaman Yüce Yaratıcı kendisini bir kimseden saklarsa ve ona hiçbir delil ve haber göndermezse, ona kimse ne hidayet edebilir ne de haber gönderebilir.³⁷ Böyle olmasına karşın O güneşten daha aşikârdır. Nasıl ki her şahıs kendi sanatı ile daha iyi tanınır ve bilinirse, bütün âlem de Allah'ın sanatı olduğundan O aşikârdır.³⁸

Hacı Bektaş Veli'ye göre “*Kendi nefsinin bilen, Rabbini bilir*” sözünün açıklaması kul ile Allah arasındaki ilişkinin açılımı şeklindedir. Buna göre Rabbinin rubûbuyetini bilen kendi nefsinin ubûdiyetle, kendini fakr ile bilen Rabbini gınâsı (zenginliği) ile, kendini taksîr (kusurlu olma) ile bilen Rabbini tevkîr (yüceltme, saygı duyma) ile kendini teclîl (yüceltme) ile bilen Rabbini tafdil (Rabbinin ikramı) ile ve Kendini fenâ (yok olma) ile bilen, Rabbini bekâ (sonu olmama) ile bilir.³⁹

Özetle Hacı Bektaş Veli öğretisinde Tanrı inancı son derece nettir. Bu Tanrı ile kast edilen Kur'an'ın haber verdiği, Hz. Âdem'den sonra bütün Peygamberlere vahiy gönderen ve en son İslam Dini'ni bütün insanlığa tebliğ etme görevi-

³⁴ *Fatıha Tefsiri*, s. 76. Gerek orijinal metinde (bkz. s. 112) gerekse sadeleştirilmiş metinde “her kim bu doksan dokuz harfi okursa Hak Teâlâ'nın doksan dokuz isimlerini zikretmiş gibi sevap bulur” ifadesi yer almaktadır. Ancak metnin siyak ve sibakı burada “on dokuz harfi okursa” şeklinde olmaya daha uygundur. Kanaatimizce burada müstensih bir hata sonucu “doksan dokuz” ibaresini kullanmıştır. Eserin sonraki baskılarında bu müstensih hatasının düzeltilceğini ümit etmekteyiz.

³⁵ *Fevâid, Hazreti Ali'nin Din İle İlgili Sözleri ve Hacı Bektaş-ı Veli'nin Makalat, Besmele Tefsiri ve Fevâid'i* İçerisinde, Haz. Hayati Uyar, Devran Matbaacılık, Ankara, 2005, s. 121-123.

³⁶ *Fevâid*, s. 123-124.

³⁷ *Fevâid*, s. 150, 162.

³⁸ *Fevâid*, s. 165.

³⁹ *Fevâid*, s. 153; *Makâlât*, s. 281-287.

ni Hz. Muhammed'e veren Allah Tealâ'dır. Ona inanıp, onun af ve rahmetine güvenme düşüncesinin açılımı şeklindedir. Bu inancı insanlığa tebliğ eden Peygamber'in ve peygamberlik anlayışının ne olduğu konusu ise ikinci önemli bir husustur.

2. Nübüvvet

Hacı Bektaş Veli'nin eserlerinde yer alan Peygamberlik anlayışı, Tevhid inancı ile ilişkili ve son derece açıktır. *Makâlât*'ta yer alan ifadelerde Hz. Muhammed'in nübüvvetinin kalp ile tasdik edilmesi gerektiği vurgulanır. Bir kişinin diliyle iman ettiğini söylediği halde bu inanç kalbinde olmasa veya Tanrı Tealâ'nın hükümlerinden birini batıl saysa ya da Muhammed Mustafâ'yı inkâr etse yahut sahabilerinden birisini haksız bilse, işlediği bütün amellerin hebâ olacağı belirtilir.⁴⁰

Nübüvvet konusu *Vilâyetnâme*'de anlatılan bir hikâye ile şöyle ele alınır: Tatarlar Müslüman olup, Rum ülkesine yerleşir ve Hünkâr'a muhip olurlar. Bununla birlikte eski inançlarından tamamen kurtulamaz, putlarını gizleyip, ara ara ekmeğin içine saklayarak birbirlerine ulaştırır ve böylece ona ibadet etmekten vazgeçmezler. Hacı Bektaş ve bazı halifeleri bu durumdan haberdar olur. Hünkâr bir gün halifeleri arasında Hoy Ata diye bilinen, erenlik mertebesine erişmiş azizi çağırır ve onu Tatarların bu yanlış tutumundan kurtulmasını sağlamak üzere görevlendirir. Hoy Ata da Tatarların ülkesine varır ve aralarında bir yıl ikamet eder. Bu arada onların putlarını nereye sakladıklarını öğrenir. Zaman içinde Hoy Ata her gün bir arka yükü odun getirerek bir yerde yığar. Padişahın ava gittiği bir günde yığıldığı odunları ateşe verir, koşarak gider ve onların putlarını sakladıkları yerden alır, koşa koşa ateşin içine kendisi de girerek putlarını ateşe atar, kendisi de ateşin üzerine bağdaş kurup oturur. Padişah gelip niye böyle yaptığını sorunca, Hoy Ata; onların Müslüman olduklarını, Allah'a ve Peygamber'ini tanıdıkları ve erenlere muti olduklarını, artık putlardan uzaklaşmaları gerektiğini belirterek onları uyarır. Sonra kendisini Hacı Bektaş Veli'nin gönderdiğini, onlara gerçek dini öğretmeyi emrettiğini, dinin Muhammed yolu olduğunu, mahşer gününde Muhammed-Ali bayrağı altında birleşebilmek için putlardan uzak durmaları gerektiğini hatırlatır. Yaşanan bu olay üzerine Tatarlar eski yaptıklarına tövbe ederler ve inançlarını düzeltirler.⁴¹

Hacı Bektaş Veli'nin, Hz. Peygamber'e olan sevgi ve saygısı hakkında *Vilâyet-nâme*'de anlatılan kerametle bezenmiş hikâyenin içeriğini doğrulayan ifadelerini öteki eserlerinde de bulmak mümkündür.⁴² Filhakika, eserlerinin girişinde yer alan hamdele ve salvele kısımları tevhid ve nübüvvet anlayışının

⁴⁰ *Makâlât*, s. 18.

⁴¹ *Vilâyet-nâme*, s. 44-45.

⁴² *Fatiha Tefsiri*, s. 65; *Şerh-i Besmele*, s. 92.

örnekleri olmakla birlikte, *Fatiha Tefsiri*'ndeki cümleler bilhassa zikre değer niteliktedir. Besmele ile başlayıp, hamd-ü senâ ile devam eden ifadeler son derece hoştur:

“Hamd âlemlerin Rabbi olan Allah’adır. Salât ve selam onun en hayırlı yarattığı Muhammed aleyhi’s-selâmın ve onun bütün ehlinin üzerine olsun. Bundan sonra, âlemin, ayın on dördü gibi aydınlık ve en yüksek mevkide olanı, insanlığın efendisi, bütün varlıklara mucize olarak gönderilen, bütün kainatın en büyüğü, en yücesi ve ümmetinin bağışlanmasına aracı olan ve kıyamet gününde ümmetine baş olan ve temiz olanların en yücesi ve vefâ kubbesinin ay yüzlüsü, temiz ve sâflığın evveli ve başlangıcının en iyisi, başı, reisi, mevcûdâtın, bütün varlıkların en şerefli-si, Âlemlerin sevinci, insanlığın en iyisi ve zamanın tamamlayıcısı son peygamber, bütün varlık âlemi içinde en seçkin olan, kendisine tesbih edilen ve yüce hikmetlerinin ululuk sıfatına mahsus olan yüceltilmiş, arınmış, olan Muhammed Mustafa aleyhisselam, Allah’ın selamı onun, ehlinin, dostlarının, eşlerinin, Ehl-i Beyt’in soyundan gelenlerin, hidayet veren mürşitlerin ve doğru yolu bulan halifelerin üzerine olsun. Bundan sonra O (Hz. Muhammed) inci gibi değerli sözleriyle, şeker ağzından buyurur ki...”⁴³

İfadelerin buradan sonrası Miraç gecesinde Hz. Peygamber’in sorup da Ceb-rail’in verdiği cevaplarla devam etmektedir. Bu derece içten, samimi ve coşku dolu ifadeleri ismiyle tarihte iz bırakmış, aralarında Hacı Bektaş’ın da bulunduğu, Mâtûrîdî, Mevlana, Yunus veya Fuzûlî gibi abide şahsiyetlerin eserlerinde bulmak mümkündür.

Hacı Bektaş Veli, Peygamber inancını İblis’in durumunu anlattığı bir rivayetle şöyle tasvir eder: Hz. Peygamber’e, âşıktan maşûka bir mektup olan Kur’an’dan⁴⁴ Fatiha Suresi nazil olduğunda, lanetli İblis yas tutmuş ve çok ağlamıştır. Bunu gören şeytanın askerleri başına toplanıp, niçin ağladığını sormuş-

⁴³ *Fatiha Tefsiri*, s. 65. Hz. Peygamber’e sevgi ve saygı içeren *Şerh-i Besmele*’deki ifadeler ise şu şekildedir: “Dua ve selamlar, beğeni, saygıların en büyüğü, gönderilenlerin en yücesi, peygamberlerin ulusu, vefalı ve büyük Muhammed Mustafa aleyhisselama olsun ki, o yazuklular (günahkârlar) şefaatsıdır.” s. 92. *Fevaid*’in girişi ise Hz. Peygamber’in sözleri ile başlamaktadır: “Şeriat sözlendirimdir, tarikat işlerimdir, marifet sermayemdir, hakikat hallerimdir, fazilet dinimdir, muhabbet esasımdır, şevk hareket vasıtamdır, saygı arkadaşımıdır, ilim silahımdır, tevekkül örtümdür, kanaat hazinemdir, doğruluk karargâhımdır, yakîn yerimdir, fakrım övüncümdür.” Bu ifadelerden sonra bir rubâî ekleyen Hacı Bektaş, Peygamber’e olan sevgisini bir şiirle dile getirir:

Fakr âleminde her türlü varlığın belirtilerinden soyutlanmak en iyisidir
İlâhî aşkın kıssasında dilsiz olmak en iyisidir

.....

Fânîlik yolunda beni ne muhtâr kıl ne mecbur kıl
Yalnız Ahmed-i Muhtâr’ın ayağına başımı koy

Bkz. *Fevaid*, s. 122.

⁴⁴ *Makâlât-ı Gaybiyye*, s. 25-27.

lar, o da Hz. Muhammed'e Fatiha Suresi'nin indiğini, Muhammed ümmetinin bu sureyi okuyunca cennete gireceğini ve artık onlara güç yetirip, azdıramayacağını söylemiş ve yasa bürünmüştür. Hacı Bektaş'a göre bir kimse doğruluk ve samimiyetle iman edip, peygamberi hak bilir ve namazını kılarsa, Hak Teâlâ cehennem ile onun arasına yetmiş bir rahmet perdesi koyacak, her perdenin aralığını yetmiş bin yıllık yol mesafesinde yapacaktır.⁴⁵ Allah Teâlâ Hz. Muhammed'e, hiçbir peygambere vermediği iki nur vermiştir. Bunlardan birincisi Fatiha Suresi, ikincisi de Bakara Suresidir.⁴⁶

Hacı Bektaş Veli'nin peygamber anlayışını özetleyen güzel örneklerden bir başkası da *Şerh-i Besmele*'de zikrettiği Allah Teâlâ ile şeytan arasında geçen konuşmadır. İnsanın yaratılışına duyduğu çekememezlik ve onu saptırma isteğinden dolayı şeytan, günahkâr ve asîlerin durumuna sevinir ve onlarla cehennemde buluşmayı ümit eder. Bunun üzerine Cenab-ı Allah o günahkârların peygamberi olan Hz. Muhammed Mustafa'nın yüzü suyu hürmetine onlara azap etmekten utanacağını söyler ve böylece şeytanın sevincini kursağında bırakır.⁴⁷

Hacı Bektaş'ın tanımladığı nübüvvet ve velâyet hallerine göre, Hz. Muhammed, bir dizi tasavvufî mertebeden geçerek "hâtim" makamına erişmiştir. Bu sürece göre kendisinden önce gelen peygamberleri tasdik etmekle "iman" makamına ermiş, bundan dolayı adı "âbid" olmuştur. Yüzünü dünyadan ve tüm varlıklardan tamamıyla çevirmiş, böylece "zühd" makamına ermiş ve adı "zâhit" olmuştur. Arkasından varlıkların hikmetini anlayarak "mârifet" makamına erişmiş ve "ârif" olmuş, arkasından Hak Teâlâ'nın "muhabbet ve ilham" nime-tine nail olmuş, "velâyet" makamına erişmiş ve adı "veli" olmuştur. Velâyet varlığı ile Hak Teâlâ onu vahyine mazhar etmiş, böylece "nübüvvet" makamına ermiş ve adı "nebî" olmuştur. "Ulû'l-Azm'lık" mertebesine de eriştikten sonra, önceki şeriatı kaldırıp yeni bir şeriat getirdiği için "makâm-ı hatm"e erişmiş ve adı "hâtim" olmuştur.⁴⁸

Hz. Peygamber'in eriştiği bu mertebenin, âriflere göre Allah vergisi, hakîmlere göre de çalışmakla elde edilen bir makam olduğu⁴⁹ ifade edilir. Hacı Bektaş Veli'ye izafe edilen diğer eserlerde bulunmayan bu ifadelerin tartışılması gerektiğini düşünüyoruz. Burada anlatılanlar Hz. Peygamber'in peygamberliği ile ilgili olmayıp tasavvuf felsefesinin Hz. Peygamber üzerinden örneklendirilmesi durumundadır ve imana ilişkin bir konu olarak telakki edilmemelidir.

⁴⁵ *Fatiha Tefsiri*, s. 69.

⁴⁶ *Fatiha Tefsiri*, s. 75.

⁴⁷ *Şerh-i Besmele*, s. 118-120.

⁴⁸ *Fevaid*, s. 127.

⁴⁹ *Fevaid*, s. 128.

Fevaid'in ilerleyen satırlarında, peygamberlik derecesinin çalışmakla elde edilemeyeceğini gösteren başka ifadeler bulunmaktadır. Esere göre, Hacı Bektaş Veli, Hz. Peygamber'i rüyasında görmüş ve ondan, arınma elbisesinin, biri diğerini ortadan kaldırmamak üzere, “İslam, İman, Tevhid, Marifet ve Muhabbet” olduğunu öğrenmiştir.⁵⁰ “Faideler” arasında, rıza ve teslimiyet hali anlatılırken Hz. Peygamber'e itaatini önemini belirten ayete yer verilir.⁵¹ Böylece bu makamın tevekkül mertebesi olduğu,⁵² en yüce makamın ise Hz. Muhammed'e özgü olan “makâm-ı mahmûd” olduğu vurgulanmış olur.⁵³

Hacı Bektaş Veli'nin öğretisinde Ulûhiyet, Nübüvvet ve Velâyet çizgileri birbirine karıştırılmamalıdır. Ona göre nebiler ve veliler mucize ve kerâmet gösterebilse de sıfatları farklıdır. Bu şahıslar Cenâb-ı Hakk'ın âletleridir ve âletin yaptığı şeyi, gerçekte asıl yaratıcıya havale etmek gerekir. Bir yazarın elindeki kalemin idaresinin, yazarının elinde olduğu gibi, velilerin gösterdiği olağan üstü haller de Allah'ın kudretinin tecellisidir.⁵⁴

Hacı Bektaş'a göre veliler peygamberlerin mirasçılarıdır; ancak bedeni hasta olan kimseleri iyileştiren doktor değildirler. Sudan ve çamurdan yaratılmış olan bu bedenin hekimleri olduğu gibi, can ve gönlün de tabipleri vardır ve onlar da peygamberler ve velilerdir. Tabipler cismin rahat olması için neyin yenilip neyin yenilmeyeceğini, Peygamberler ve evliyalar ise canın safâ bulması için neyin yapılıp neyin yapılmayacağını belirtirler.⁵⁵ Başka bir ifade ile peygamberler “tabîbu'l-ebdân değil, tabîbu'l-kulûb'durlar.⁵⁶

Özetle Hacı Bektaş Veli'nin öğretisinde Hz. Muhammed'in peygamberliği açık seçik ve nettir. İyi bir Müslüman olmak için ona inanmak ve yoluna tabî olmak gerekir. Ona karşı sevgi ve saygı içinde olmak ve onun yolundan gitmek gerekmektedir. Bu imanın meyveleri ise, bu dünya hayatıyla birlikte daha çok âhiret hayatında kendini gösterecektir.

3. Meâd

Hacı Bektaş Veli'nin âhirete iman konusu ile ilgili görüşleri Tevhid ve nübüvvet anlayışının bir devamı niteliğindedir. Âhiret inancı ile ilgili ifadelerini öteki iki konuyla birlikte hamdele ve salve cümlelerinde açıkça görmek mümkündür. Bununla birlikte eserlerindeki bazı bölümlerde dikkate değer benzetme ve nasihatler bulunmaktadır.

⁵⁰ *Fevaid*, s. 137.

⁵¹ Nisâ, 4/65.

⁵² *Fevaid*, s. 139.

⁵³ *Fevaid*, s. 147.

⁵⁴ *Fevaid*, s. 145.

⁵⁵ *Fevaid*, s. 167.

⁵⁶ Hz. Peygamber'in, Hz. Ali'ye vasiyet hakkında bkz. *Fevaid*, s. 180.

Bu dünyanın, âhiretin bir tarlası olduğu, her kimin bu dünyada işi tamam olmadı ise öteki dünyada, eksiklerini tamamlama imkânı bulamayacağı ve bu dünyada kör kalanın, âhirette de kör kalacağı⁵⁷ âhiret inancının temel kurallarından birisi olarak ifade edilir.⁵⁸

Fâtıha Sûresi'nin fazileti ile birlikte, Kıyâmet günü hakkında bazı yorumların yapıldığı *Şerh-i Besmele*'de, sayılardan yola çıkılarak âhiret hayatına dair bazı hurufî tasvirler yapılır. Buna göre bazı kelimelerin harf sayıları birtakım dinî emir ve sembollere tekabül etmektedir. Böylece dinin temel rükünleri çarpıcı bir metotla anlatılmış olur. Buna göre, "el-Hamdü" beş harftir ve bu namazın beş vaktine işaret eder. Allah kelimesi üç harftir, üçü beşe ekleyince, sekiz harf olur. Bu sekiz harfi okuyana, Yüce Tanrı sekiz cennet kapısını açacaktır. "Rabbi'l-âlemîn" on harftir, on harf, sekize eklenince, on sekiz olur. Hak Teâlâ, on sekiz bin âlemi yaratmıştır, bu on sekiz bin harfi okuyana, on sekiz bin âlem halkı kadar sevap verilecektir. "er-Rahmânirrahîm" on iki harftir, on sekiz ilave edilince, otuz harf olur. Sırat köprüsü otuz bin yıllık bir yoldur. Bu otuz harfi okuyan, Sırat'tan yıldırım gibi geçecektir. "Mâlikî yevmi'd-dîn" on iki harftir, otuza on iki ilave edilince, kırk iki harf olur. Bu kırk iki harfi okuyan, kırk iki yıl Hak Teâlâ'ya ibadet etmişçesine sevap bulacaktır. "İyyâke na'büdü" sekiz harftir. Kırk ikiye eklenince, elli harf olur. Kıyâmet günü elli bin yıllık bir yoldur. Hak Teâlâ bu elli harfi okuyana, Kıyâmet işlerinden koruyacaktır.⁵⁹

Hacı Bektaş Veli'nin *Fâtıha Tefsiri*'inde anlattığı cehennem tasvirlerinden birisi, miraç hadisesi ile ilişkilidir. Hz. Peygamber'in ağzından anlatılan rivayetlere göre, Hz. Peygamber dördüncü kat göğe yükseldiğinde gür bir ses işitir. Sesin heybetinden bütün melekler yüzün koyun secdeye varırlar. O da Cebrail'e bu sesin kaynağını sorar. Cebrail Yüce Allah'ın cehennemde bir kuyu yarattığını ve o kuyuya "Gayya" adını verdiğini söyler. O kuyunun bir yıldır ısıtıldığını ve kuyunun kapkara olduğunu, sonra bin yıl daha ısıtıldığını, kuyunun kıpkızıl olduğunu, sonra bin yıl daha ısıtıldığını bundan dolayı da bembeyaz olduğunu ekler. Sonra Allah'ın o kuyuda bir yılan yarattığını, şayet o yılanın ağzından bir damla zehrin dünya denizlerine düşse, bütün denizleri zehirleyeceğini söyler. İşte bu kuyudan bir taşın koptuğunu, o vakit Hz. Adem'in dahi yaratılmadığını ve şimdi o taşın düştüğünü, bu sesin de onun sesi olduğunu söyler. Bunun üzerine Hz. Peygamber orasının kimin yeri olduğunu sorar. Cebrâil de; Hak

⁵⁷ Tâhâ, 20/124.

⁵⁸ *Şerh-i Besmele*, s. 93; *Fevaid*, s. 164.

⁵⁹ Daha sonra bu sıralama önce Esmâ-i Hüsnâ olan doksan dokuza, sonra Kur'an- Kerim'deki surelerin sayısı olan yüz on dörde ve sonunda peygamberlerin sayısı olan yüz yirmi dörde ulaştırılarak, Fâtıha Suresi'nin fazileti ile önceki peygamberlerin faziletlerinin elde edileceği ümidi ile ilişkilendirilir. Bkz. *Şerh-i Besmele*, s. 75-76.

Teâlâ'nın nimetlerinden yararlanıp bu dünyaya dalan ve beş vakit namazı kılmayanların yeri olduğunu söyler.⁶⁰

Cehennem'in yaratılışı ile ilgili Levh ile Kalem arasında geçen bir konuşmada, oraya kimlerin gideceği anlatılmaktadır. Bu diyalogun ilerleyen bölümünde, Hak Teâlâ kaleme yazmasını emreder. Kalem neyi yazacağını sorar. Bunun üzerine Hak katından, "*Veleddâllîn*"ı (sapkınlardan eyleme) yazması emri gelir. Kalem yazınca, bundan bir parça ateş çıkar, bin yıl havada asılı durur, sonra tekrar iner ve cehennem bu ateş parçasından yaratılmış olur.⁶¹

Cehennemden kurtuluş için ise Fatîha Suresi'nin faziletine dair Rum Kayzeri, Muaviye ve Hz. Ali arasında geçtiği nakledilen bir hikâye anlatılır. Buna göre Yüce Yaratıcı Fatîha Sûresi'nin yedi âyet olduğu bildirilmiş, kim bu yedi âyeti okursa, yedi cehennemden âzâd edileceğini haber vermiştir. Hikâyeye göre Rum Kayzeri, Muâviye'ye bir mektup göndererek, Kur'an'da hangi sûrede yedi harfin olmadığını sorar. Muâviye bunu bilemez ve Ali'nin yanına gelip ve ona sorar. Hz. Ali de, "Elhamdulillah Sûresi" olduğunu belirterek dikkat çekici bir açıklamada bulunur. Buna göre Fatîha'da bulunmayan harflerden birisi "se"dir. Cehennem'in bir adı Sübûr'dur. Bu Sûre'yi okuyan, Sübûr'dan âzâd olacaktır. İkincisi "cim"dir. Cehennem adına işaret eder. Bu Sûre'yi okuyan cehennemden kurtulacaktır. Üçüncüsü "hı"dır. Cehennem'in bir adı Hâviye'dir. Aynı şekilde bu Sûre'yi okuyan Hâviye'den de kurtulacaktır. Dördüncü "zı"dır. Cehennem'in bir adı Zakkûm'dur, Fatîha'yı okuyan Zakkûm'dan da kurtulacaktır. Beşincisi "şin"dir, cehennem'in bir adı Şirk'tir, bu Sûre'yi okuyan Şirk'e de girmeyecektir. Altıncısı "zî"dir, cehennem'in bir adı Lezâ'dır, bu Sûre'yi okuyan Lezâ'ya girmekten de kurtulacaktır. Yedincisi "fe"dir, cehennem'in bir adı Firâk'tır, bu Sûre'yi okuyan Firâk'a da girmeyecektir.⁶²

Aynı şekilde Hacı Bektaş Velî'nin âhiret anlayışında cennet ümidi ve cehennem korkusundan öte, sadece Allah'ın rızasını kazanmak esastır. O dünyayı isteyenleri hayvanlardan daha aşağı, âhireti isteyenler, havf-u recâ, yani korku ve ümit taifesi, ancak Mevlâ'yı isteyenleri ise "müşahade" taifesi olarak tanımlanır. Bu arada müminlerin günahlarından dolayı tövbe etmesi ve bundan dolayı göz yaş dökmesi, gökyüzünden yağın yağmurlar sebebiyle yeryüzünden bitkilere yani bolluk ve berekete benzetilerek güzel bir teşbih de yapılmış olur.⁶³

Hacı Bektaş'a göre cehennem kapısında yedi dağ vardır, tövbe ile birlikte gelen iman, o dağları doğrar, parçalar; sekiz cennet kapısına yol eyler.⁶⁴ Cenne-

⁶⁰ *Fatîha Tefsiri*, s. 65-66.

⁶¹ *Fatîha Tefsiri*, s. 73.

⁶² *Fatîha Tefsiri*, s. 69-70.

⁶³ *Makâlât*, s. 24.

⁶⁴ *Makâlât*, s. 25.

tin içinde ırmaklar vardır, yemek içmek vardır; ama küçük ve büyük abdest yoktur. Anne rahminde çocuğun yiyip içmesine karşın idrar etmemesi gibidir.⁶⁵ Yatıp uyumak ölüme, uyanmak ise ölüp de tekrar dirilmeye benzer. Vücut âlemi sonunda harap olacaktır. Çünkü, her can ölümü tadacaktır.⁶⁶ Mezar ya cennet bahçelerinden bir bahçeye ya da cehennem çukurlarından bir çukura açılan kapıdır.⁶⁷

Âhirete hazırlık konusuyla ilişkili olarak Hünkâr'ın üzerinde durduğu hususlardan birisi de şehit ve peygamberlik makamını kıyasladığı bölümdür. Buna göre şehitlik mertebesi peygamberlik mertebesinden dahi yüksektir. Allah yolunda cihad edenler bu dereceye öldürsün veya öldürülsün nail olacaklardır.⁶⁸

Allah Teâlâ'nın bağışlayıcılığı ve merhametine vurgu olmak üzere, kıyamet gününde Yüce Tanrı, zebaniler ve günahkâr kullar arasında geçen bir konuşma zikre değerdir. Rivayete göre cehennem zebanileri asilerin başlarına üşüşürler ve onları cehenneme sürüklerler. Sonlarının kötü olduğunu gören zavallı asiler de feryat edip ağlaşırlar. Yüce Allah asilerin bu halini merak eder ve sebebini sorar. Onlar da Allah'ın kitabında Rahman ve Rahîm sıfatını gördüklerini, şimdiki gibi öfkeli ve ceza verici olduğunu bilmeleri durumunda başka türlü davranmış olacaklarını ve O'nun bağışlayıcı ve lütufkârlığına aldandıklarını söylerler. Bunun üzerine Allah Teala, azap meleklerinden uzaklaşmalarını, rahmet meleklerinin gelip bu kullarına hulle giydirmelerini, bu halleri ile mahşer yerinde gezdirmelerini ve onların bağışlanmış olduğunu ilan etmelerini emreder.⁶⁹

Yüce Allah'ın Rahman ve Rahîm sıfatlarının Muhammed ümmetine nimet olması ve onları bu isimler hürmetiyle bağışlaması konusunu başka bir tabloda anlatır. Buna göre ümmetinden asî olanların haline üzülen Hz. Peygamber'i,

⁶⁵ *Makâlât*, s. 38, 39.

⁶⁶ *Ankebût*, 29/57; *Makâlât*, s. 41.

⁶⁷ *Makâlât*, s. 36.

⁶⁸ Hacı Bektaş'ın bu konudaki görüşleri şöyledir: Eğer bir kafir mümini şehit etse veya bir mümin kafiri öldürse her iki durumda da cennet mümine vacip olur. Öldürse gazi, ölürse şehit olur ve şehitlerin mertebeleri peygamberlerinkinden beş derece daha fazladır. Bu mertebelerden birincisi; peygamber ölünce yıkanır, şehitler ölünce yıkanmaz. İkincisi öldükleri zaman peygamberlerin elbiseleri çıkarılır, şehitlerinki çıkarılmaz. Üçüncüsü peygamberleri kefene sararlar, şehitleri sarmazlar. Dördüncüsü peygamberler âhirette seçerek şefaât ederler, şehitler ise mahşer gününde, kendi kavim, kabile, hısım, akraba, kardeş ve yanlarına her kim gelirse hepsine şefaât ederler. Hak Teâlâ birinin yüzü suyu hürmetine, diğerlerini affeder, hepsini cennetine yollar. Beşincisi peygamberleri yılda bir defa, şehitleri her gün ziyaret ederler. Şeytanın hilelerinden emin olmak ve Allah'ın bu nimetlerine nail olabilmek için nefislerin arzularını terk etmek gerekmektedir. Çünkü hiçbir istisnası olmaksızın herkes mutlaka cehenneme varacaktır ve o cehennem azınlara vaad edilen yerdir. Rabbinin huzurunda hesap vermekten korkup da nefisini kötü isteklerden alıkoyanın varacağı yer ise muhakkak cennettir. Bkz. *Makâlât*, s. 55-57.

⁶⁹ *Şerh-i Besmele*, s. 98-100.

Allah Teâlâ teselli eder. Ona hitaben besmeleyi ümmeti ile birlikte kendisine hediye ettiğini, Allah adını söylediklerinden dolayı Sûr'un sesinden korkmamacaklarını, Rahman sıfatını zikrettikleri için ikinci Sûr'un üfürülüşünde onları Arş'ın gölgesinde gölgelendireceğini ve onlara kendi nurunu göstereceğini, Rahim adını söylediklerinden dolayı da bütün canlılar diriltildiğinde onları cennete sevk edeceğini haber verir.⁷⁰

Bir başka tasvirde Besmele'nin âhîret hayatının korkusunun gidereceği anlatılır. Buna göre Yüce Tanrı, Peygamberine insanların kıyamet gününde üç korkusu olduğunu, birincisinin mezardan kalktıklarında köpek, domuz gibi sıfatlarla dirilmek olduğunu, ikincisinin büyük bir korku içinde olacakları ve kitaplarının nereden verileceğini bilmemeleri, üçüncüsünün de sırat köprüsünden aşağıya düşme endişesi olduğunu bildirir. Bu korkulara karşılık Allah diyen müminlerin mezardan kalktıklarında yüzlerinin aydınlık olacağını, Rahman diyenlerin kitaplarının sağından verileceğini ve Rahim diyenlerin de Sırat köprüsünden rahatça geçeceklerini müjdeler. Özetle besmeleyi dilinden düşürmeyen müminleri korkulardan emin kılacağını haber verir.⁷¹

Hacı Bektaş'ın cennet ve cehennem tasvirlerinden bir başkası da Hz. Peygamber'in miraç yolculuğu ile ilişkilidir. Anlatıldığına göre Tanrı Elçisi, miraç gecesi cennete bakmayıp geri döndüğünde Ulu Tanrı Peygamberinden cenneti kendi güzelliğinden mahrum etmemesini ve oraya da uğramasını ister. Bunun üzerine Peygamber cennetlere varır ve orada yürürken Yeşil Kubbe'ye uğrar. O yeşil kubbe içinden dört ırmak çıkmaktadır. Biri baldan, biri süttten, biri sudan, biri de şarâb-ı tahûrdandır. Nitekim kubbeye doğru yürür ancak içine giremez. Allah Teâlâ'dan içeriye nasıl girebileceğini sorar. Oraya girmenin yolunun besmele olduğunu öğrenir ve "*Bismillahirrahmanirrahîm*" dediği vakit kubbenin kapısı açılır. Peygamber kubbeden içeri girer ve orada nurdan yazılmış bir besmele olduğunu görür. Bu bismelenin "ba"sından, Allah'taki "he"den, er-Rahman'daki "mim"den ve er-Rahîm'deki "mim"den olmak üzere, toplam dört ırmak akmaktadır. Cenab-ı Allah, Peygamberine ümmetinin besmeleye devam etmeleri durumunda bu dört ırmağın onlara hediye edeceğini bildirerek onu taltif eder.⁷²

Âhîret hayatının Besmele'nin fazileti üzerinden anlatıldığını başka bir hikâyeye göre, meşhur sufilerden olan Sırrı Sakatî'yi ölümünden sonra rüyada görüp ve onunla sohbet ederler. Sakatî, yetmiş kat cennet elbisesi giymiş, başında tacı ve Burak'a binmiştir. Ona bu ikrama nasıl nail olduğunu sorarlar. O da dünyada iken işlerine sürekli besmele ile başladığını, gönlünden Allah sevgisini hiç eksik etmediğini ve güzel huyluluğu terk etmediğini söyler. Buna karşılık

⁷⁰ Şerh-i Besmele, s. 98-104.

⁷¹ Şerh-i Besmele, s. 105-106.

⁷² Şerh-i Besmele, s. 109-110. Benzer tasvirler için bkz. *Makâlât-ı Gaybiyye*, s. 53, 55, 59.

Allah Tealâ'nın da ona hûri, cennetler ve kendi cemâlini ikram ettiğini haber vererek cevaplandırır.⁷³

Firdevs cennetinin nasıl elde edileceği ile ilişkili olarak nakledilen hadis-i kutsî metnine göre Yüce Allah, elçisine bazı tavsiyelerde bulunur. Buna göre iman edenler Allah'ı evlerinde ağırlarsa Allah da onları ağırlayacak, Allah'a karşı derin bir sevgi beslerlerse Allah da aradaki perdeyi kaldıracak ve cemâlini onlara gösterecektir. Hz. Peygamber, Allah Tealâ'ya bu işin nasıl olacağını sorduğunda Allah Teala; kullarının gönül evlerini alçak gönüllülük ve aşıklık süpürgeyiyle süpürmelerini, hırsı, nasılı, niçini, münafıklığı, hainliği, çekememezliği ve dedikoduyu gönüllerinden atmalarını, yaptıkları kötü işlere pişmanlık duymalarını gizli işlerden vazgeçip sevgi sofrasını döşemelerini, tevekkül, derûnî bilgi ve sabır bahçesinden nasip alarak Besmele ve Kelime-i Tevhid'i kendi katına sunanları kabul edeceğini bildirir. Ayrıca böylesi kullarının bir günlük ibadetlerine üç yüz altmış beş katıyla mukabelede bulunacağını ve o kulunun kalbine gireceğini, sonuçta ödül olarak da Firdevs cennetini onlara saray olarak vereceğini, yetmiş bin kat döşekle de döşeyeceğini vaad ederek cevap vermiştir.⁷⁴ Kur'an-ı Kerim'deki âhiret hayatını tasvir eden ve özellikle cenneti anlatan ayetler de yukarıdaki sözleri teyit etmektedir.⁷⁵

Âhirette, Allah Tealâ'nın iman eden kullarına edeceği ikramların âyet metinleri üzerinden anlatıldığı pasajlarda günahkâr müminlere karşı olan bağışlaması yine Allah ile Şeytan arasında geçen başka bir konuşma ile tasvir edilir. Allah Tealâ, kovulmuş şeytana; asî kullarının peygamberleri Muhammed Mustafa olduğu ve onun yüzü suyu hürmetine onlara azap etmeye utandığını söyler. Bundan dolayı

⁷³ *Şerh-i Besmele*, s. 114.

⁷⁴ *Şerh-i Besmele*, s. 118–120.

⁷⁵ “(Cennetliklere) sıra sıra yastıklar serilmiş, yumuşak tüylü halılar vardır.” Ğâşiye, 88/15–16; “Görkemli tahtlara karşılıklı olarak yasanırlar.” Vâkıa, 56/15–16; “Üzerlerinde ince, yeşil, ipekli ve parlak atlastan giysiler vardır.” İnsan, 76/21; “Çadırlar içinde ceylan gözlülere vardır.” Rahmân, 55/72; “Onlar için altın kadeh ve tepsiler dolaştırılır, canlarının istediği ve gözlerinin hoşlandığı oradadır.” Zuhur, 43/71; “Rableri, onlara temiz, arı duru içecekler içirir.” İnsan, 76/21; “Orada kadehleri tokuştururlar. Fakat bu (içkiden ötürü) ne bir saçmalama, ne de günah işleme vardır.” Tür, 52/23; “Onları melekler (size söz verilen gün bu gündür) diyerek karşılarlar.” Enbiyâ, 21/102; “O gün Rabbinizden gelmekten sakınanları, Esirgeyen Allah'ın huzurunda, binîter üzerinde ağırlarız.” Meryem, 19/85; “O gün iman eden erkek ve kadınların nurlarının (kendilerine yol göstermek üzere) önlerinden ve sağlarından gittiğini görürsün.” Hadîd, 57/12; “Bölük bölük cennete götürülürler. Oraya varıp da kapıları açıldığında, bekçileri onlara, selam sizlere, güzelce yaşamınızdan dolayı burada ebedi olarak kalın derler.” Zümer, 39/75; “Rableri onlara tertemiz içkiler içirir.” İnsan, 76/21; “Ve işte bu âhiret yurdunu, yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu sevmeyenlere veririz.” Kasas, 28/83.

da bütün âsîlere rahmet kılacağını, onları rahatta olsunlar diye cennete, şeytanı da zahmette kalsın diye cehenneme koyacağını ilan eder.⁷⁶

Özetle Hacı Bektaş Veli'nin tasvir ettiği Âhîret inancı, Tevhîd ve Nübüvvet inancının devamı olarak Kur'an'da anlatılan, öldükten sonra insanın yeniden dirileceği, sorgusunun yapılacağı, müminlerin cennetle ödüllendirileceği ve kafirlerin de cehennemle cezalandırılacağı tasvirlerin aynısıdır. Bu tasvirler içinde cennet vurgusu cehennem vurgusuna kıyasla daha ön plana çıkmakta ve Allah'ın günahkâr kullarına olan rahmetinin daha fazla olduğu vurgulanmaktadır.

SONUÇ

Hacı Bektaş Veli öğretisinde inanç unsurlarının yeri ve önemini, kendisine izafe edilen eserlerden takip ettiğimizde, İslam Dîni'nin en temel esasları olan Tevhîd, Nübüvvet ve Meâd konularındaki görüşlerin, Kur'an'ı Kerîm'den kaynaklanan, belli bir bütünlük, tutarlılık ve tatlı bir ahenk içinde olduğunu görürüz. Karşımıza çıkan bu resim, her ne gerekçe ile olursa olsun Hacı Bektaş Veli ya da onun izinden gidenlerin, İslam'dan başka bir dine mensup ya da dinsiz olduklarını söylemeye müsaade edecek türde değildir.

Hacı Bektaş Veli'nin, Şeyh Ahmet Yesevî kolundan gelen bir derviş olduğu ve Anadolu'ya gelen İlk Müslüman Türk'leri irşad eden sûfilerden birisi olduğu yeterince açık ve nettir. Bu netlik tarihi hakikatler ve efsanevî rivayetlerle birlikte, ikisi arasındaki fikrî benzerlikler bakımından da görülebilir. Onun hayatını anlatan eserlerdeki efsanevî rivayetlerin sebebinin içinde yaşadığı, Hıristiyan kültüründe yaygın olan akıl dışılığa cevap niteliğinde olduğu söylenebilir. Ayrıca onun, kendi döneminde yaşayan emsali âlimler gibi şehir Müslümanlığını değil de, Hıristiyanlık açısından kültürel bir merkez kabul edilecek olan Kapadokya bölgesini yerleşim merkezi olarak seçmesi, onun kimi emsalleri gibi tatlı su ulemâsı olmak yerine, kahraman bir cephe âlimi olduğunu göstermektedir.

Hacı Bektaş'ın Tevhîd inancı, Allah'ın varlığı, birliği, kuluna yakınlığı ve bağışlayıcı özellikleriyle öne çıkmaktadır. Ona izafe edilen sıfatların tamamı Kur'an'dan alınmakta ya da desteklenmektedir. Aynı şekilde Nübüvvet inancı doğrudan doğruya Hz. Muhammed'i işaret etmekte ve ona karşı yoğun bir sevgi ve muhabbeti barındırmaktadır. Meâd konusundaki fikirleri de çoğunlukla Kur'an âyetleri ile desteklenmekte veya hadislerle başvurulmaktadır. Cennet ve cehennem hayatını anlatırken, bu konuların özümsebilmesi için yer yer zayıf rivayetlere başvurulabilmiştir. Hitap edilen kesim ve konuşulan zaman dilimi göz önünde bulundurulduğunda, onun bu türden malzemeleri kullanması doğal ve yerinde olarak kabul edilmelidir. Eserlerinin tamamı değerlendirildiğinde, günahkâr Müslümanları tövbeye çağırma, Allah'ın af ve merhametinden haberdar etmenin önemli bir yekûn tuttuğu, böylece azap ediciliğinden

⁷⁶ *Şerh-i Besmele*, s. 118–120.

daha ziyade affedici bir Allah inancı, asî ve günahkar ümmetine karşı daha şefkatli bir Peygamber inancı ve cehenneme kıyasla cennete kavuşma umudunun daha çok ele alındığı bir âhiret inancının işlendiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Bilici, Faruk, “Alevi Bektaşî İlahiyatının Günümüz Türkiye’sindeki İşlevi”, *Alevi Kimliği*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2003.
- Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, Esad Coşan, sadeleştiren, Hüseyin Özbay, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1996.
- _____, *Şerhi Besmele*, Haz. Rüştü Şardağ, *Her Yönü İle Hacı Bektaş-ı Veli İçerisinde*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1985.
- _____, *Fatiha Tefsiri*, Haz. Hüseyin Özcan, Horasan Yayınları, İstanbul, 2008.
- _____, *Fevaid*, Haz. Hayati Uyar, *Hazreti Ali’nin Din İle İlgili Sözleri ve Hacı Bektaş Veli’nin Makâlât, Besmele Tefsiri ve Fevaid’i İçerisinde*, Devran Matbaacılık, Ankara, 2005.
- _____, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniye*, Haz. Komisyon, Ankara, 2004.
- Sertoğlu, Murat, *Evlîyalar Evliyası Hünkâr Hacı Bektaş Veli*, Şadırvan Yayınları, İstanbul, 1966.
- Haslok, F. R. *Bektaşîlik Tetkikleri*, MEB, Ankara, 2000.
- Korkmaz, Seyfullah, “Ahmed Yesevî ve Hacı Bektaş Veli”, *Erciyes Üniversitesi SBE Dergisi*, Kayseri, 2001.
- Köprülü, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB, Ankara, 1991.
- _____, “Hacı Bektaş Veli”, *İA*, c. 2 s. 461-464.
- Kutlu, Sönmez, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları*, Ankara Okulu, Ankara, 2006.
- Noyan, Bedri, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir*, Ankara, 1987.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Tarihi Boyunca Bektaşîlik*, Yeni Boyut, İstanbul, 1992.
- Vilâyet-nâme, Menâkıb-ı Hünkâr Hacı Bektaş Veli*, Haz. Abdülbâki Gölpinarlı, İnkılap Kitapevi, İstanbul, 1958.
- Yalçın, Aziz, *Yorum ve Açıklamalarla Makalat-ı Hacı Bektaş Veli*, Der Yayınları, İstanbul, 2000.
- Yesevi, Hoca Ahmed, *Divan-ı Hikmet*, haz. Hayati Bice, TDV Yayınları, Ankara, 1993.